

РЯДКАМИ Й МІЖ РЯДКАМИ ПОЕЗІЇ ВОЛОДИМИРА БОНДАРЕНКА

Львівський поет В. Бондаренко окреслює свій життєвий шлях як дві дороги – наукову і творчу, сплетені в одну-єдину, яка творить неповторний стиль автора. Обізнаність із “секретами” віршування простежується скрізь – характерна риса науковця. Образ лісу виступає як книга мудрості, яку він навчився читати. Авторський підхід у розкритті сільвічного образу рясніє яскравою гамою кольорів-символів: ліс як храм, лицарі на сторожі лісу – лісники, ліс очима малечі, екокритичні мотиви тощо.

Ключові слова: поетична збірка, ліс, сільвічний образ, вербальна, ритмічна, евфонічна архітектоніка віршів.

Leslava Korenovska. Reading the lines and between the lines of Volodymyr Bondarenko's poetry
Volodymyr Bondarenko, a poet from Lviv, defines his life story as an intersection of two roads, a scientific and a creative one, that make out his unique style. To know “secrets” of versification belongs to the competence area of any literary scholar. In Bondarenko's poetry, the image of the forest stands for the book of wisdom which the author has learned to read. The writer's approach to the sylvic image evokes the vision of a multicolored mosaic (the forest as a temple, foresters as wardens of the forest, the forest through a child's eye, ecocriticism motifs etc.).

Key words: collection of poetry, forest, sylvic image, verbal, rhythmic and euphonic structure of poems.

Під час праці над монографією про образ лісу в російській та українській літературах другої половини XIX і XX століть [див.: 4] я отримала від тернопільського поета Петра Сороки збірку поезій Володимира Бондаренка “Тепло дерев”. У вступному слові до своїх віршів поет щиро й відверто висловив думку про те, що на понад десять збірок його поезії ще ніхто з літературознавців не написав рецензії. Мене заінтригували ці слова, а точніше, вони прозвучали як виклик. Дописавши свою наукову працю, я вирішила детальніше ознайомитись із поезією В. Бондаренка.

“Тепло дерев” – це зібрання поетичних творів різних років, починаючи з 1984 (“Ранішні роси”) і закінчуючи ненадрукованою поезією останніх років нинішнього століття (“Епітафії”). Перше, що впадає у вічі, – лейтмотив усієї збірки: ліс, лісники, збереження лісу – тобто сільвічний¹ образ, переданий цікаво, майстерно та актуально. Чому саме ліс? На це питання автор дає відповідь у вступному слові: “Ліс – це цілий світ, безперечно поетичний...” [див.: 2]. Бондаренко окреслює свій життєвий шлях як дві дороги – наукову² і творчу, сплетені в одну-єдину, яка творить індивідуальний стиль поета:

Як літній лад, як слід крила
Одна дорога пролягла
Світами книг. Серед лісів,
Де шум дерев не шум, а спів.
Дорога друга копіює,
Прямує, плутає, дивує (“Дві дороги”) [2, 107].

Запрошуючи читача до сільвічного царства, Бондаренко вже в перших поетичних творах пропонує намалювати в уяві ліс:

¹ *Сильва* – з лат. *Silva Rerum*, що означає “ліс речей”; перші *Silvae* римського поета Стація датуються I століттям, у давньопольській культурі сільвами називали домашні хроніки життя шляхти, т. зв. родинний архів, писаний від руки; *сільвічний* – лісовий.

² Володимир Бондаренко – кандидат сільськогосподарських наук, професор Національного лісотехнічного університету.

Уявіть собі ліс...
Білий гомін беріз
І смerek заповідних мовчання.
Крик сови з-за ріки,
Коли гаснуть зірки
За хвилину якусь до світання (1984) [2, 17].

Повторення-прохання “уявіть собі ліс” виступає у вірші тричі, що становить свого роду рондо-речитатив, у якому, ніби в кадрах фільму, зафіксовані миті краси лісу, які автор підгледів і “пересаджує” в уяву читача. Очима фантазії бачимо білі ніжки беріз, зелень гіллястих дерев, праотчу землю, могили повстанців, чуємо гомін лісових красунь – зозуль, спостерігаємо за погаслими зорями та безмежним простором лісу. Саме він, це “бородате дитя природи” (як назвав ліс Л. Леонов у романі “Русский лес”, 1953), був свідком минулих подій, зв’язаних із буремними роками війни. Поезію завершує образ лісу, який швидше нагадає мазок пензля художника-експресіоніста, що увіковічив на полотні тендітно-ніжними штрихами хвилини світання, смerek мовчання, крапельни сліз на могилі повстанців...

Вірші, які входять до збірки “Узлісся” (1993), відвертіші в милуванні лісовою природою. Поет щиро зізнається, що йому “подобається бродити / Осіннім лісом барвистим”, відчувати під ногами теплоту і м’якість опалого листя, зривати з кущів шипшину й найголовніше – “чекати: загублена в лісі стежина / Яку несподіванку з’явить”? [2, 21]. У своїй семантиці слово “несподіванка” несе бінарне навантаження – позитивне й негативне. У поетичному кодї Бондаренка цей вираз, народжений у лісовій хащі, однозначно позитивний:

Я поезію
Справжню і дивну
Піддивлюся, підслухаю
У дерев... [2, 21].

Цікаве вплітання в косу поезії двох дієслів із префіксом “під” (*піддивлюся, підслухаю*). Модифікаційна чи кваліфікаційна функція названого префікса несе забарвлення просторового наближення [див.: 3]. Хотілось би додати, що саме рухи наближення в цьому контексті виконуються із максимальним напруженням та увагою: не пропустити б найважливішого із життя лісу. Прикметно, що свої “секрети” ліс розкриває в тиші (про це автор віршів достеменно відає). Лише той, хто вміє слухати і здатний побачити те, що не на поверхні, а в глибині, може розшифрувати це сильвічне тайне письмо. Як і в попередній поезії, Бондаренко застосовує прийом рондо для обрамлення вірша. Перший і останній рядки вірша тотожні, що дає змогу констатувати важливість, а може, і правдивість авторства поетичних рядків: усе, що написано Бондаренком, підказане й навіяне лісом, підслухане, підгледене ним саме в лісовому просторі. Образ лісу виступає в поета як книга мудрості, яку він навчився читати.

Події історії в Бондаренка часто передаються крізь призму сильвічного образу. Скажімо, у згадці про праліси Древньої Русі читаємо:

А праліси ті, що колись їх
У наших краях древлянських

Вирубали, спиляли, вивезли
У тридев’яті землі,
У тридесять країни... [2, 22].

Турбуючись про винищення лісових масивів, автор виступає як лісник-літописець. Наведений фрагмент до деякої міри нагадує народні казки (*тридев'яті землі, тридес'яті країни*), в яких для назви дуже далекої невизначеної місцевості використовуються подібні казкові константи. Натомість три дієслова (*вирубали, спіяли, вивезли*) швидше вказують на професію автора вірша. Пишучи про винищення, нагромадження зрубаних дерев (осокори, дуби, смереки) “у плотах, у повозах, у вагонах”, поет ставить риторичне питання: чи не проб'ються зелені паростки із давно зрубаних лісових велетнів і “зашелестять листям, / Зашумлять верховіттям...” [2, 23], чи це справді неможливо “для нашого віку машинного”? Проблема винищення лісу звучить у Бондаренка не глобально-проблематично, а у стилі Ліни Костенко: “Що буде після нас, / В які природа убереться шати” [6]. Для поетеси важливо, щоб ліси не винищили, як колись турів. В унісон їй лунають слова мрії Бондаренка: “Ліс відтворити, / Темний ліс, непролазний...” [2, 23].

Два епітети – зорового сприйняття та оцінний (*темний і непролазний*) творять єдність із фольклорними епітетами (*дрімучий, темний, непрохідний*), що відтворює безмежність лісового простору, неможливість пройти чи виміряти його: тобто йдеться про архетип лісу – древній, необмежений, густий, багатий, темний і непролазний.

Як людина, що народилась на межі двох природних зон – степової і лісової, Бондаренко цінує їх рівною мірою:

Підеш в поле – багато навчишся,
Підеш в ліс – багато збагнеш (“Узлісся”) [2, 24].

Звертають на себе увагу два дієслова (*навчишся, збагнеш*), з яких перше означає присвоєння знань від об'єкта, горизонтально розпростертого у просторі, де зір сягає, і “зібрати” (саме на полі збирають урожай) зерна знання; друге ж дієслово виповнене консистенцією відгадування, відкриття, тобто самостійне осмислення інформації різного характеру у просторі, який творить вертикальну лінію (дерева витягнені вгору). Мало того, лінія ця зв'язує дві важливі сфери: небо (верховіття сягає небес) і землю (коріння дерев занурене у ґрунт). Обійми гілок розкриті у протилежні боки (ліворуч-праворуч), а це, своєю чергою, нагадує мандалу¹. У численних наукових працях К. Г. Юнг [10] ідентифікує мандалу як архетипічний символ людської досконалості (нині цей образ використовується у психотерапії як засіб досягнення повноти розуміння власного “я”). Отже, перебування в лісі для автора поезії – свого роду пізнання не так істини, життя, як власного внутрішнього світу. Вірш побудований за принципом контрасту (*По один бік поле, по другий – ліс*); *просте не збігалось з віщим, неправда-правда*) і віддзеркалює авторське філософське сприймання життя, його спроби розв'язати проблеми морального характеру:

Я збагнути прагнув,
Як неправда в житті людей
Перетворюватись може на правду [2, 24].

Я навчитись хотів науки
Бути сильним навіть тоді,
Як сильніші викрутують руки,
Як найближчі кинуть в біді [2, 24].

Порівняння себе із деревом почасти нагадує поезію Б.-І. Антонича (“Я не людина, я рослина; Вростем у землю, наче сосни / (лопоче лісу круголов. / Наллється в наші жили млосний / Рослинний сік – зелена кров) [1, 86, 106]. А також із поетичними рядками Ліни Костенко (Я дерево, я сніг, я все, що я люблю. / І, може, це і є моя найвища сутність”) [5, 10]. “В наведених прикладах зустрічаємо унікальне явище в

¹Манда́ла (“магічне коло”, “диск” – санскр.) – символічний знак, сакральний символ, ритуальний предмет.

ліриці – розпізнання активного і “потойбічного” буття людини саме в її перевтіленні в рослину” [4, 178]. У Бондаренка знаходимо подібні рядки: “Я деревом був, мабуть, / Я, може, й тепер дерево” [2, 30].

Вживаючи минулий час (*був*) і теперішній (*тепер*) в ототожнюванні себе із деревом, поет ніби замикає темпоральну спіраль життя, що дозволяє вжити слово “завжди”, яке характеризує поняття вічного й нескінченного:

...вузлуватим корінням
Землі я тримаюся міцно.
До світла тягнусь, до сонця,
Скільки снаги і зросту [2, 30].

Наступну збірку “Троє дверей” (1999) відкриває поезія, в якій уже в першому рядку звучать слова признання-заперечення себе співцем чудової природи (ремнісценція відомого вірша П. Грабовського “Я не співець чудової природи”). Поет із жалем у серці дає пояснення: “В наші дні тільки де-не-де / Чудовою природа залишилась” [2, 81]. Якщо у Грабовського краса природи протиставляється бідності знедоленого народу (причини соціального характеру), то в Бондаренка на перший план виходить екологічна проблема. Слід нагадати, що в літературі минулого століття актуальною стала проблема екології як науки про вивчення відношення між літературою і навколишнім середовищем. Про це вперше заговорили американські науковці (В. Рекерт, С. Словік, Т. Баррі та ін.), в Україні пише про це І. Сухенко, яка вважає, що “екологія є реакцією на необхідність розуміння відношення людини і навколишнього середовища в епоху екологічної кризи” [9, 28-31]. Тому не красою “милується” людина, а “змарнілою рікою”, “всохлим лісом”, “залишками джерельця”, “сміттям пластмасовим кругом”, “поруїнованим гніздом”. Усе це діється, на думку поета, “якщо стикається природа / З холодною байдужістю людей” [2, 82].

Вірш “Уривки” перегукується із кількома фрагментами творів світових письменників: скажімо, рядки “Ні ввійти, ні в’їхати / Кіньми в ліс – / Нагорнула віхола” [2, 98] – із повістю “Хозяин и работник” (1895) Л. Толстого, де йдеться про поміщика Василя Андрійовича Брехунова та його робітника Микиту в момент їхньої поїздки на санях через засніжений ліс, з якого неможливо було вибратись; Брехунов замерз, а Микита таки врятувався.

Наступні рядки “Кленів і лип розмову / На мову пісень і дум / Вам я від слова до слова – / Хотите? – перекладу” [2, 98] до болю нагадують головного героя В. Короленка з повісті “Ліс шумить” (1886). Старий чоловік настільки зжився із лісом, що розумів мову дерев (перший персонаж у світовій літературі, який має такі здібності!), або ж старець-удегеєць Дерсу Узула з однойменного роману (1912) К. Арсеньєва, який казав: “риби – це також люди. Вони також можуть говорити, тільки тихо”. Бондаренко ж пише так: “Я знаю тайни лісові, / Дерев розмову розумію” [2, 110].

В останньому рядку наведеного вірша вартує уваги явище евфонії (звукова організація віршованої мови) – тричі повторюється сонорний приголосний “р”, який надає поезії чіткого ритму й до деякої міри маршового темпу. “Дерев розмову розумію” звучить як авторське зізнання, яке не потребує ні підтвердження, ні доказів.

Друзям по фаху “Лісівники ми, друже мій” і вірному зеленому приятелю (2002) присвячена наступна поетична збірка:

З доріг, з президій, з барикад
В краю лісистім і озернім

Воздаймо славу лісникам,
Лісам вклонімося доземно [2, 103].

Своїх друзів-лісників поет гордо називає “мушкетерами на службі в природи” [2, 112]. Слід додати, що мало хто з українських поетів звертався до лісників, описуючи їхню працю, скеровану на збереження лісових масивів.

Поет однією горизонтальною лінією зв'язує ліс і святиню: “мій ліс – мій храм”. Про те, що ліс в українській літературній традиції порівнюється із Божим домом, писала О. Кобилянська в повісті “В неділю рано зілля копала...” (1908): “А в лісі, як в тій церкві”. Порівняння лісу із храмом – це своєрідне заперечення традиційного сприйняття архетипу лісу як місця страшного, небезпечного, де живуть хтонічні істоти, переховуються розбійники тощо. Про такий ліс читаємо у фольклорних творах, таким його малювали німецькі романтики (Л. Тік, Ф. Новаліс, Й. Гете) або англійські письменники готичного роману (Г. Уолпол, А. Радкліф). Красу лісу, правда, відкрили англійські поети (О. Поуп, У. Вордсворт), але зверифікували цю “правду” французькі письменники (Ж.-Ж. Руссо, Р. Шатобріан). Проте про сакральність лісу першими заговорили українські художники слова: О. Кобилянська (“*В неділю рано зілля копала...*”, “*Битва*”), М. Коцюбинський (“*У зрішній світ*”), а потім Б.-І. Антонич, “поет лісу” Михайло Орест, Ліна Костенко... Чому ж ліс стає святим місцем? Пояснення цього криється у ставленні автора до сільвічного топосу. Як для корифеїв української літератури минулого століття, так і для Бондаренка ліс – це “Святе Святих”, місце, де він перебуває наодинці зі своїми сокровенними думками, де його огортає цілюща сила чистого повітря, де зелень дерев дарує спокій, а очі підводяться вгору до Бога. У такі хвилини людина здатна відчувати несамовите полегшення, невагомість власного тіла, ясність і швидкість мислення... Тому і просить поет шукати його в будь-яку пору року в лісі:

Зима снігами упаде	Мій ліс – мій храм,
Сліди нароблять лосі рисі	Щодня молюся в ньому,
Лісник багаття розкладе	Поклони б'ю до вранішніх дерев...
Тоді мене шукайте в лісі [2, 104].	[2, 106].

Сприйняття сільвічного простору як сакрального відкриває читачам таємницю перебування поета у ранішні години в лісі: він б'є поклони на молитві, а що цікавіше – слова подяки, прохання, прославлення скеровані не увись, не Богові, а саме лісу як Владиці, Господареві, могутньому і всесильному.

Характерно, що у словах молитви чується благання простити за “господарювання” людини в лісовому царстві:

Прошу прощення і собі, і людям
 За зрубані дуби,
 Понівечені сосни,
 Впольованих мисливцями звірят [2, 106].

На думку спадають слова слідопита Натті Бампо з роману “Останній із Могікан” (1826) Ф. Купера, який мріє про той час, коли в лісі не зустрине ані мисливця, ані ворога – нікого, окрім звірів і риб. У Бондаренка ліс персоніфікується – як людина, він відчуває біль зрубаних дерев, зламаної ліщини:

Ліс шумів похмуро,	На поруби, на зламані ліщини,
Дивився безпорадно на колоди,	На проліски потоптані [2, 107].

Автор відверто називає причину такого нелюдського ставлення до лісу: “зажерливість, підступність, нетерпимість, зарозумілість, неуцтво, нікчемність, байдужість...”. До цього списку можна додати ще жадобу до наживи за рахунок вирубки і продажу з корисливою метою державного лісонасадження (в Україні проблема масового винищення лісів стала глобальною, але, на жаль, навіть на високих сходах влади ніхто не зупиняє цю катастрофу).

Вельми цікаве й оригінальне порівняння вірша із лісом:

Можна вірш
Порівняти з лісом?
Ніби й ні.
А чому б ні?
Вірш, як і ліс – то шумить,
То притихне раптом. <...>

Як у лісі дерева,
так у вірші слова –
То прямі та високі,
то кострубаті,
то зманіжені,
то критиковані [2, 109].

Дерева в лісі – слова у вірші. Цим ототожненням поет наголошує на суті власної праці: народження поетичного слова своєю генетичною суттю нагадує виростання деревця з маленького пагінця. Як віршованому слову необхідні натхнення, світла думка, творчий імпульс, так і лісовому дитятку потрібні догляд, сонце, вода для здорового росту. Характеризуючи зовнішні ознаки слова-дерева, поет влучно підмічає: як не з кожного дерева виросте крилатий красень, так і твори далеко не всіх поетів увійдуть до скарбниці української літератури.

Говорячи про ліс у фольклорній традиції, варто згадати істоти, які населяють сильвічний простір і яких можна зустріти в лісових хащах. Функція хтонічних істот (напр., мавок, русалок, лісовиків) зводиться до того, щоб заманити подорожніх або тих, хто заблукав у лісі [8, 56]. Бондаренко також використовує цей фольклорний код у своєму вірші. В одній із поезій дізнаємося про те, що мати попереджає дочку не ходити в ліс, бо там зустрине лісовика, який може зробити її нещасливою:

Доню-донечко, вважай,
Хлопця з лісу обминай,

А якщо не обминеш,
В очі глянеш – пропадеш,
пропадеш [2, 111].

Лісовик у поета виступає у вигляді хлопця (найчастіше вродливого), в якого не можна не закохатись і який не здатен відповісти взаємністю на почуття дівчини... Уся поезія витримана в дусі тужливої пісні (до деякої міри нагадує Мавку Лесі Українки, Лілею Шевченка, Олесю з однойменної повісті О. Купріна): про це свідчить і приспів-речитатив, який тричі повторюється в поезії.

Філософським змістом про екзистенцію не одного покоління людей наповнений вірш із метафоричним заголовком “В лісі вечір до гурту присів”:

Розмовляють дерева а ми мовчимо
Соловей розспівавсь а ми не співаєм
Вже давно по землі ідемо ідемо
Наче щось загубили й тепер шукаєм [2, 113].

Строфа графічно передана автором, можна сказати, чистим записом знакової системи мови (слів) без жодних розділових знаків. Такий вільний словесний запис візуально відбирається як протиставлення (розмовляють – мовчимо), повторення (ідемо ідемо), зіставлення минулого і теперішнього (загубили й тепер шукаєм), а водночас уникнення знаків пунктуації творить суцільний текст, в якому співіснує лісова фауна та флора разом із людиною. Ретроспекція (наче щось загубили) знаходить пояснення в наступних рядках: “Не шукаєм нічого ми Все вже знайшли / Навіть те познаходили що не шукали” [2, 113]. Філософські роздуми про сутність буття, передані знову ж таки антитезою, знайомлять нас із авторською оцінкою суспільного життя в наш час. Виділене прописною літерою слово “Все” узагальнює духовні, матеріальні, історичні тощо цінності, які, на жаль, у момент знайдення їх не принесли авторові ані радості, ані щастя...

Цікавою картинкою вимальовується у уяві “маленьке дерево”, яке хтось поведе у світ познайомитися “з дубом, ясенем, липою”. Риторичне запитання, скероване до всіх і до кожного зокрема (хто поведе, хто навчить?), звучить як ніжне піклування поета про майбутнє свого коханого лісу, адже, коли подбаємо про кожне маленьке

деревце, воно стане могутнім лісовим велетнем, і тоді ліс явиться нам у всій своїй красі та силі:

Хто навчить всіх таких, як воно, Стовбурцями до сонця спинаючись,	Віковий, білокорий, могутній Ліс утворити? [2, 114].
--	---

У словах Бондаренка, скерованих до лісу, нерідко лунає сповідальна інтонація:

Я виріс в лісі. Разом з лісом ріс.	Мені як друг, як брат, як батько ліс [2, 115].
---------------------------------------	--

Наведений фрагмент певною мірою підтверджує тенденцію, яка продовжує мотив “лісової людини” (прим., Мауглі з “Книги джунглів” Р. Кіплінга, 1893-1894) у світовій літературі нашого століття: людина (літературний персонаж) повертається до лісу як до оази спокою, внутрішньо-зовнішньої гармонії, родини. Про це свідчить проза сучасного норвезького письменника Е. Лу (“Допплер”, 2004; “Грузовики “Вольво”, 2006), у якій головний персонаж Допплер кидає налагоджене життя в місті, престижну роботу, сім’ю й перебирається до лісу, аби віднайти себе самого, зрозуміти поведінку інших (зокрема свого батька), відкрити для себе новий світ, де не буде поспіху, лицемірства, неправди, боротьби за виживання за всяку ціну. Здається, для Бондаренка сільвічний простір – це саме те місце, той час, коли найрідніше, найдорожче, безцінне може ніжно пригорнути, вислухати, зрозуміти, вселити віру в себе, дати пораду, насагу до життя. Про свою спорідненість із лісом поет пише лаконічно і стримано, у формі констатації фактів, які не передбачають пишномовства чи спалаху ліризму – лише по-діловому (може, навіть по-чоловічому), лапідарно називають суть явища чи проблеми.

Наступна поезія – підтвердження сказаному: автор ділиться із читачем своїм станом, який не завжди позитивний: “Напився нині. До лісу іду / На всі дерева натикаюсь” [2, 117]. Поет одразу виправдовується: “Напився нині. Хоч не пив...”. Дія “душевного дурману” не так притупила чіткість мислення, як звільнила плин думок, що ятять душу, не дають спокою, вселяють байдужість чи песимізм, бо породжені шаленим виром сьогодення, нездатного співчувати, чекати, пробачати...

Складаю ребуси не я. Журба моя хіба моя? Хіба це я до себе скликав	Добро і зло, мале й велике, Цивілізоване і дике, Сотворене для нагая? [2, 118].
--	---

Ставлячи наболілі запитання, поет шукає відповіді у свого мудрого друга:

А ліс мовчить. Мовчать дуби, Юрба колод біля верби,	Цибатий пень і мох на пні... Пора помовчати й мені [2, 118].
--	---

Адже нерідко найкраща відповідь на запитання – це мовчання...

Трактуння лісу як члена своєї сім’ї виявляється майже в кожному вірші збірки. Поет настільки щиро пише про свого найкращого зеленуволосого друга, що мимоволі виникає бажання й собі мати такого ж приятеля: “Мій ліс мене переживе” [2, 124], “Ми удвох – ліс і я” [2, 125], “Ліс то випереджує мене, / То відстає, замислившись” [2, 126], “Мову мою то спокійно / Слухає ліс, / То зашумить обурено, / безглуздя людським вражений” [2, 126], “Часто ми мовчимо, / Хоч і є про що говорити” [2, 126]. Персоніфікуючи цей природний фактор, Бондаренко наближує до читача найкращі риси лісу, які не в змозі зауважити людське око, навіть при перебуванні у лісовому царстві. Здатність відчувати ліс (“Ліс болить”, 121) глибоко й цілком має лише людина – із поетичним складом сприйняття зовнішнього світу, із мрійливими очима серця, витонченим слухом і прозорою глибинною душею.

Наступна збірка (“До речі”, 2004) уже самою своєю назвою вказує на висвітлення ніби неважливих, на перший погляд, справ. Це далеко не так. Автор відверто звертається до наболілих і важливих справ сьогодення (“Безсилля? Порожнеча? Небуття?” [2, 143]; сімейних буднів (“Жінка верещить, / Чоловічок п’яний” [2, 144]); до спостережень за циклічними природними явищами, які в певному віці видаються дивом (“Дива та й годі: / щодня тепер / день коротшає, / тоншає місяць [2, 144]). Лаконічно і сміливо звучать слова про людську гідність (“Права людини порушуються людьми” [2, 143]), завершуючись авторськими філософськими роздумами про призначення людини: “Є тільки обов’язок – БУТИ / ЛЮДИНОЮ” [2, 144]. Графічно виділяючи слова прописними літерами, Бондаренко тим самим наголошує на найважливішій суті людини – БУТИ ЛЮДИНОЮ. Звучить суворо, наказово, чітко, безапеляційно, в унісон до слів із поезії “Пісенька з варіаціями” Ліни Костенко:

Єдине, що від нас іще залежить –
Принаймні вік прожити як належить [див.: 7].

У цій поетичній збірці автор використовує в кількох віршах “унаочнене” збільшення слів, які несуть вагомий семантично-філософський заряд. Скажімо, у поезії “Радощі дощів”, написаній на зразок танка (п’ятивірш) чи хайку (трирядковий неримований вірш), автор використовує художній прийом синестезії в поданні мікрокартини (“Хто б намалював / болісну картину / як ідуть слова / попідтинню” [2, 144] із підтекстовим макрозмістом:

Бджоли при меду	Чути як в саду
дійство діють	вишні спіють [2, 145].

У вирії змін у природі й буденних справах, на думку поета, відбулася негативна метаморфоза із вербальним запасом мови – слова втратили свою вагомість і значущість. Бондаренко бере на себе обов’язок нагадати, що все-таки “спочатку було Слово” [2, 145]. І тут же переносить свої міркування на лісовий об’єкт: “Праліси – те, що було. / Ліси – те, що є” [2, 145]. Наведені рядки можна розшифрувати з набагато ширшим лексичним контекстом. Праліси (як і Слово) – архетип давнього фольклорного образу, символічно репрезентованого, з одного боку, у візуальному сприйнятті густим, темним, страшним лісом, а із другого – як традиції, обряди, звичаї, людські цінності, культура, яка корінням вросла у глибинні пласти свідомості народу. Ствердження поета (“те, що було”) наділено відтінком суму: на жаль, відходять у небуття ті, здавалось би, вічні цінності, які роблять людину людиною і втрата яких несе неминучу катастрофу зубожіння душі, культурний голод, який дедалі ширшими обіймами охоплює людство. “Ліси – те, що є”, – надія поета на збереження культурного, духовного, природного надбання всіх націй і народів. Тому й завершується вірш відкритим питанням, адресованим до всіх і до кожного зокрема: “Ліси – те, що є. / Зруби – те, що залишиться?” [2, 146].

Збірка “Дуби в діброві” (2005) здебільшого присвячена знайомим і друзям-лісникам поета: присвятою “Яценкам – усій родині” відкривається вірш “В гутянських лісах”, “Г. Криницькому на ювілей” – “А нам судилося з тобою / Ліси любити над усе” [2, 162].

У поезії “Час лісу” Бондаренко об’єднує три темпоральні відрізки на тлі лісової природи. Щоб охопити все зором і пам’яттю, поет використовує прийом ініціації (“Перекинувсь на птаха; Потім стану травом” [2, 166]). “Стану травом” несе символічне навантаження – заспокоєння, притаманне зеленому кольору, і здатність бути кормом для тварин. Це можна інтерпретувати як бажання автора нести спокій і духовну їжу читачам. Теперішнє сприймається тишою в лісі, сонячним промінням на ліщині, годівлею кіз узимку; події минулого сконцентровані на символічному дубі (дерево стійкості, могутності, непохитності):

У віковичному дубі
пам'ять про перемоги.

І про поразки пам'ять
болісна
і терпка [2, 167].

Майбутнє ж поет пов'язує не із дубочками (молодість, креативність, сміливість і до деякої міри завзятість), а із дубенками (слово, яке в авторському застосуванні поєднує риси молодого деревця та юнака, до того ж останньому надається не зовсім позитивна характеристика):

Яким воно буде
Для довгов'язих дубенків,

Що тягнуться нині до сонця
Один перед одним? [2, 167].

“Короткі пісні” (2007) – це творча спроба Бондаренка наслідувати Ісікаву Такубоку. У вступній частині автор говорить, що ліричний жанр, в якому творив японський поет, – танка, означає “коротку пісню”. Хочеться зазначити, що ліриці Сходу притаманна манера передавати швидкоплинність часу й подій, філософських роздумів, хвилин ширих почуттів за допомогою невеличких картинок-замальовок, виповнених глибоким прихованим змістом: за першим планом малюнок, зазвичай виконаного в експресіоністичному та лапідарному стилі, треба відчитати думки автора, відгадати його інтенції, а часом провести паралель із власним життєвим досвідом. У Бондаренка спостерігається дещо інша манера творення своїх “коротких пісень”: автор зафіксує ті моменти, які врізались у його пам'ять і часто приходять у спогадах, вони здебільшого зв'язані з коханою поета; зустрічаються танка, спрямовані на третій об'єкт (друзі, люди, оточення), на особисті переживання художника слова. Наведу найвдаліші танка Бондаренка:

Про любов палку
про серце гаряче
натхненно і пристрасно
вірші зі сцени
бабця читала [2, 179].

Спочатку було
Слово
Потім було
багато
слів [2, 179].

Буки дуби смереки
Може краще б було і мені
деревом вирости
На лісовій стежині
отак подумаю [2, 183].

Названа по-дитячому та виповнена дорослим змістом збірка 2008 року “Гарбузики-жовтопузики” із підзаголовком “Дітям і батькам”. Використовуючи езопову мову, Бондаренко висвітлює присутні проблеми за допомогою звертання до відомих фольклорних мотивів (ідеться про народні казки):

Дуже, розкуто
Повернімося в казку.
Шукатимем змія лютого.

Не миритися, звісно – битися,
Визволяти товаришів
З підземелля, з кайданів, з душі
Звироднілої [2, 186].

У цій поезії знаходимо численні ремінісценції з народних казок: чарівні казки, в яких герой викликає на поєдинок і готовий битись до останнього подиху з ворогом у вигляді змія Горинича (“Іван-побиван”, “Про жар-птицю та вовка”, “Котигорошко” та ін.). “Ще дідова дочка / Від бабиної дочки, / Від бездушного слова кожного / Плакатиме не раз якийсь” (“Дідова дочка і бабина дочка”); “Гуси-лебеді візьмуть на крила” (“Гуси-лебеді”). Використовуючи фольклорний матеріал, поет переносить його

на ґрунт сьогодення, тому поетичні слова звучать в інтонації обурення та певної десперації, що не зовсім відповідає канону казки, де добро завжди перемагає зло...

В. Бондаренко несподівано для читача із поважного автора перетворюється на чудового оповідача цікавих казкових історій (“Як лисеня руде блукало незнати де”). Слід зауважити, що віршовані твори для читачів молодшого віку автор пише надзвичайно легко, ритмічно-співуче, розмашисто, виразно й захопливо. У поезії “Гарбузики-мандрівники” стаємо свідками чудової подорожі із пригодами жовтих гарбузиків:

Деся, колись, якогось літа,
Може в баби, може в діда
На городі гарбузи

Розрослися, розжовтілися,
Знай собі на сонці грілися,
Намокали від роси... [2, 187].

Цікаве дієслово “розжовтілися” – перифраза від “пожовтіли”, семантика якого має відтінок зміни кольору, процес старіння, опадання (напр.: “листя пожовтіло”). У Бондаренка назване дієслово наділене значенням *покритись жовтим кольором* із протилежною трансформацією – доспіти, принести радість, набратись соку й сили.

Без сумніву, цікаві переспіви-перегуки із пісенною поезією молдавського поета Григоре Вієру (“Візьми мене”, “Півникова пісня” та ін.), молдавсько-румунського поета Лівіу Деляну (“Лічилка”) та французького поета Ежена Гільвіка (“Думки про різне”).

У збірці віршів для дітей зустрічаємо твори військової тематики. Поезія “Про війну” зіткана у вигляді коси, в якій переплелися долі дітей різних поколінь: сирітська доля дітей Великої Вітчизняної війни й дітей нинішнього століття. Об’єднує ці покоління автентично пережите під час окупації гітлерівців і бажання дітей у день Перемоги послухати розповіді діда про війну:

Дід розкаже все, що знає.
Тільки йому непросто

Про сирітство своє воєнне
Згадувати на старість [2, 207].

Роздуми над філософським поняттям тиші в Бондаренка щільно пов’язані з гармонією в душі. Згадаймо, що “тиша”, “тишина” – це повна відсутність будь-яких звуків (хоча абсолютної тишини не існує), котрі могли б дратувати слух, безмовність (зустрічається алегоричне протиставлення безмовності природи шумові мегаполісу). Поет влучно підмічає: “Про тишу менше пишуть, / Ніж пишуть про громи” [2, 213]. Антитеза “тиша–громи” дуже виразно демонструє авторське спостереження над життям. Дійсно, сучасна людина оглушена подіями, новинами, сенсаціями з теле- й радіопередач, які намагаються перекричати одна одну, приголомшити, здивувати, викликати сплеск емоцій (нерідко негативних), посяяти неспокій, породити певні агресивні дії тощо. Тиша, на превеликій жаль, стала немодною за наших часів тотального телебачення, мобільного телефонування та інтернетної павутини. Ми не чуємо один одного (“Може, і справді без крику / Людям не обійтись” – [2, 182], прорізаємо тишу беззмістовними реченнями, порожніми словами... Бондаренко вносить ще один вагомий підтекст у слово “тиша” – смиренність, покірність, безмовне звучання поезії на устах: “І хочеться мені, / Щоб тиша над країною / Стояла цілі дні” [2, 213].

Збірка “Хто в ліс, а хто... по дрова” (2009) пропонує читачеві афоризми поета на різні теми: екологія (“Бережіть рідну природу – Відпочивайте в Туреччині” [2, 215]), численні пародії на цитати з поезій Р. Лубківського, В. Затулівитра, Р. Качурівського, М. Петренка, М. Влад, М. Людкевич та інших, де простежується незвичко зірке й гостре бачення (слово також!) поета:

Кінь стоїть і дише теплою губою.
Анатолій Камінчук “Спогад на батьківському обійсті”
З часів кентаврів, таврів, Генуї
Всі коні дихають легенями.
А цей у батька за гарбою
Стоїть і дихає... губою [2, 223].

Вірш “З приводу творчої стагнації” кількома рядками перегукується із поезією Ліни Костенко, побудованій на поєднанні антитез: “Хай буде все небачене побачено” [7]. Бондаренко також використовує цей художній прийом, даючи сміливу і гнівну пораду тим “митцям слова”, у яких не народжується “магічне” слово, здатне засіяти в серцях читачів “розумне, вічне, добре”:

От не пишеться тай не пишеться... – Ненаписане хай залишається
А порада проста, як лисина: Ненаписаним [2, 225].

Останні поезії, які входять до збірки “З ненадрукованого”, становлять собою цінні авторські спостереження, роздуми, міркування над сьогоденням, над духовними хворобами людини, які можна поставити в один ряд із глобальною проблемою вирубки лісів. Трапляється, що слова поета луною віддають у твоїх власних міркуваннях:

З чого все почалося? Памперси, пелюшки,
З одноразових, може, шприців, Рушники, рукавички,
Бо ті, що були досі – Одноразові в полі стежки,
Застаріли. А ці!.. Одноразові звички.
Потім пішли кульки, В тім ряду і любов... [2, 231].

Застерігаючи людство від духовного зубожіння, яке загрожує перетворити людей на зомбі, роботів, нездатних на делікатність і щирість почуттів, інфікованих девальвацією цінностей, поет із прикрістю стверджує:

Всесвіт, врешті, як після банкету Одноразову нашу планету
Покидь різну двірник, Викине на смітник [2, 231].

Оголоючи проблеми сьогодення, Бондаренко відчуває себе інопланетянином на Землі, обґрунтовуючи свої думки:

Не знаю, хто я. Щось їм сказати хочу.
Може інопланетянин. Про щось важливе, міжзоряне
Блукаю поміж людьми. Розповісти [2, 231].

Чи ж виникне бажання почути слова самотнього мандрівника, для якого ліс відкрив свої обійми, оголив таємниці, якого обдарував безсмертними дарами? Тому з найсокровеннішим поет звертається до смарагдового друга, довіряючи лише йому свої сповіді-признання:

Нині добре б у ліс поїхати, Саме там озвучити сповідь,
Походити поміж дерев. Що не виросте в жоднім краю
Наймолодшим колегам свою Ліс, посаджений без любові [2, 232].

Це твердження поета тягне за собою цілу низку наступних констатацій: не виросте ліс, не народяться щасливі діти, не будуть міцними сім'ї, зникне радість і сонце... без любові до себе, людей, природи. Саме про це вірші поета з ліричною душею й відважним словом.

Замислюємось над тим, чи можна до поезії В. Бондаренка застосувати гендерний підхід і назвати її чоловічою? Думаю, так: усі вірші свідчать про це. Лаконічність висловлення, перевага дієслів і прислівників (часто-густо оригінальних, переданих в авторській інтерпретації, застосованих влучно та цікаво), строга побудова поетичного твору (нерідко без жодних розділових знаків), лапідарність у використанні художніх засобів (епітети зорового та оцінного сприйняття, порівняння, нерозширені метафори

тощо) виповнені внутрішньою могутньою енергією, яка вирує в кожному вірші: поет концентрується скоріше на утворенні нових значень дієслів за допомогою префіксів – майстерна гра зі словом, яка засвідчує витончений смак і любов до логоса. В. Бондаренко випробує себе в різних ліричних жанрах. І треба сказати, що це йому вдається, особливо у віршованих творах для малечі, які власне, призначені і для дорослого читача, та, поза сумнівом, і в поезії, присвяченій лісовій тематиці. Зіркість, влучність, точність, навіть різкість у баченні того, що на поверхні, і того, що недосвідченим оком не видно, яскраво виявляються у вербальній, ритмічній, ефонічній архітектоніці його віршів. Зауважити ці вміло використані художні засоби віршування можна лише при вникливому прочитанні поетичних рядків, а точніше – між рядками, аби відкрити глибинний зміст твору, оцінити багатство творчої лабораторії і високу майстерність автора.

Володимир Бондаренко – поет, науковець і лісник – творить досконале тріо, спів якого здатний заповнити серця багатьох читачів і дослідників.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Антонич Б.-І.* Велика гармонія (модерністична поезія ХХ століття) / Упорядк., передм., прим. Д. Павличка. – К., 2003.
2. *Бондаренко В.* Тепло дерев: Вибр. поезії. – Львів: Сполом, 2009.
3. *Грицик Н.* Значення дієслівних префіксів наближення [Електронний ресурс] <http://kulturamovny.univ.kiev.ua/КМ/pdfs/Magazine21-14.pdf> (26.06.2013).
4. *Кореновская А.* Образ леса в русской и украинской литературах второй половины XIX и XX веков. Опыт сопоставительного описания. – Kraków: Wyd-wo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, 2013. – 328 с.
5. *Костенко Ліна.* Вибране. – К., 1989.
6. *Костенко Ліна.* Життя іде і все без коректур [Електронний ресурс:] <http://dnevnik.bigmir.net/article/1072712> (28.11.2012).
7. *Костенко Ліна.* Пісенька з варіаціями [Електронний ресурс] <http://poetyka.uazone.net/default/pages.phtml?place=kostenko&page=kost07> (16.10.2012).
8. *Нечуй-Левицький І.* Світогляд українського народу: Ескіз української міфології / Післям. О. Мишанича. – К.: Обереги, 1992. – 80 с.
9. *Сухенко І.* Екокрітика: до проблеми становлення екокрітичних досліджень на сучасному етапі // *Держава та регіони.* – Сер.: “Гуманітарні науки”. – 2010. – № 3. – С. 28-31.
10. *Юнг К.* Воспоминания, сновидения, размышления (пер. В. Поликарпов). – Мн: ООО “Харвест”, 2003; *C.G. Jung, Archetypy i symbole. Pisma wybrane, wybór i tłum / J. Prokopiuk.* – Warszawa, 1993.

Отримано 30 липня 2013 р.

м. Краків (Польща)